

מהאולטרה-סאונד לגיוס

השפעת הידיעה שבנים במדינת ישראל מתגייסים לצה"ל על העמדה הרגשית, הגלויה והסמויה של ההורים כלפיהם והיחסים הזוגיים

חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה

מאת חנה מן-שלוי

הוגש לסנאט האוניברסיטה העברית

בשנת תשס"ה, 2005

עבודה זו נעשתה בהדרכתו של פרופסור שמואל ארליך

תקציר

בגיל בו גברים צעירים בעולם המערבי עוזבים את ביתם המוגן כדי ללמוד בקולג', גברים ונשים צעירים במדינת ישראל מתחילים שירות צבאי בן שלוש שנים לגברים, ושנתיים לנשים, (למעט קבוצות מובחנות באוכלוסייה הפטרות מכך), על פי חוק שירות חובה. (Lieblich, 1989).

ההיסטוריה הישראלית, מקום המדינה ועד ימינו, רצופה במצבים של איום קיומי על העם היהודי, ועל מדינת ישראל במלחמות ובתקופות של מתח ביטחוני. לאורך כל שנות קיום המדינה נפלו חיילים במערכות ישראל, במהלך שירות החובה ובמהלך שיר ות המילואים. מותם מצוין מדי שנה בשנה בימי זיכרון לאומיים ברמה הלאומית וברמה הפרטנית, בכל מוסדות החינוך ובאמצעי הקומוניקציה באופן שחוויות רגשיות של שכול של בני משפחות וחברי הנופלים בקרב בישראל הנן נחלתם גם של אלו שלא חוו שכול באופן אישי.

ילידי הארץ היהודי, דור ההורים לבנים, בשנות הארבעים והחמישים לחייהם, שירתו בצבא והשתתפו בכמה ממלחמות ישראל. הידיעה כי הבן או הבת שלהם יתגייסו, ועלולים לסכן את חייהם, מעוררת בלבם חרדות לחיי בניהם, המלוות אותם במהלך גידולם.

ההשערה העומדת בבסיס המחקר היא שכאשר נודע לזוג בהריון שייוולד להם בן, מתעוררת בליבם חרדה הקשורה לידיעה שבנים בישראל חייבים לשרת בצבא ולכן עלולים להיות חשופים לסכנה. מחקר מקדים אישש השערה זו.

מטרות המחקר הנוכחי לבדוק כיצד מתבטא ומשפיע אותו עולם רגשי מורכב המלווה לידת בן במדינת ישראל לאור ידיעת גיוסו העתידי, על מכלול התהליכים שמתרחשים בין ההורים והבנים ועל היחידה המשפחתית כולה? האם נוצרים קווים מאפיינים דומים בארץ וכתוצאה מכך דפוסים המאפיינים את החברה הישראלית המשרתת בצבא? במידה וקיימת השפעה, מתי היא מודעת ומתי היא לטנטית?

סקירת הספרות המחקרית המתמקדת בנושאים הקשורים לגיוס העלתי, כי למרות שהנושא הוא נושא אקטואלי שיש לו נגיעה בכל בית ומשפחה בישראל ונראה אינטואיטיבית כל כך מתאים לבדיקה בהוויית החיים הישראלית, שאלות אלו לא נחקרו כלל עד היום. אי לכך המחקר הנו מחקר חלוצי בעל משמעויות והשלכות מרובות. שאלות אלו מהוות את לב המחקר.

בנוסף לחידוש שיש בנושא המחקר, מחדש המחקר באופן בו הוא משלב את הגישות הפסיכואנליטיות הן כתיאוריה העומדת ביסוד ההבנות של הממצאים והן ככלי מחקרי. החידוש העיקרי הוא בעצם הפניית הזרקור המחקרי האיכותני לתהליכים לא-מודעים. במחקר מושמת אבן

פינה לתהליך של שימוש בגוף הידע הרחב של הגישות הטיפוליות הפסיכואנליטיות כולל הטכניקה הטיפולית לשם העמקה במשמעותם של **התהליכים** המחקריים והרחבת השימוש **בעולמו הרגשי של החוקר** לשם הארת משמעויות מחקריות, הבנת המשמעות וההשלכות הלא מודעים של **הממצאים**, כל זאת תוך **בקרה והערכה** מתמידים.

ממצאים

מתוך עבודה זו המבוססת על ראיונות עומק עם עשרים וארבעה הורים לבנים (שניים עשר זוגות) עולה שלגבי קבוצה זו תפס נושא הגיוס העתידי של הבנים נפח משמעותי מתוך השיחה ומיקד אליו תחושות עזות, קונפליקטים פנימיים, ובין אישיים ואסטרטגיות התנהגותיות שב חלקן סמויות מן העין, ללא קשר למידת המתח הביטחוני באותה התקופה. חרדה לחיי הבנים ומגוון רגשות שחרדה זו העלתה בעקבותיה, הובעו על ידי הורים שציפו ללידת בנם, הורים לבנים לפני הכניסה לכיתה א', לפני בר המצווה ובעוצמה משתקת לפני הגיוס. **חרדה זו צבעה את דפוסי ההורות של האבות והאמהות בשלבים השונים ואת יחסי בני הזוג¹.**

תהליך רגשי משותף

אצל האמהות הישראליות במחקר התעוררה אמביוולנטיות במקביל ללידת בן, כתוצאה מחרדה שמילאה אותן לאור החובה של הבנים לשרת בצבא שירות קרבי במידה והפרופיל הרפואי שלהם מתאים לכך, והקלה רבה עם לידת הילד. ההורים ציינו מגוון של סיבות שקרוב לוודאי אכן עומדות ביסוד האמביוולנטיות, אך העובדה שאצל כל ההורים עלו בהמשך חרדות אובדן לחיי הבנים ושרשרת רגשות נוספים הקשורים לגיוסו העתידי של הבן, מחזקת את אמירתה של ליבליך (2001), כי האמביוולנטיות מבטאת את הצורך להתמודד עם חרדה לא מודעת לחיי הבן, חרדה שממשיכה ומלווה את ההורים במשך הורותם בוודאי עד לאחר שחרור הבן מהצבא. **בספרות האנליטית קיימת התייחסות לאמביוולנטיות של אם כלפי תינוקה כחלק ממנגנוני הפיצול והאמביוולנציה מנגנונים עוקבים, כשהאמביוולנציה היא התיקון של הפיצול, הישג רגשי של אימהות העומדות למול סערות רגשיות, פנטזיות וקונפליקטים הקשורים לאימהותן (כפי שמופיע אצל פלגי-הקר, 2003; Parker, 1996; ואצל Kraemer, 1996).**

¹ למעט אם אחת שנכללה במחקר מאחר שנולדה בארץ ושירתה בצבא, אך במהלך הראיון התברר שלאחר הלידה עברה עם משפחתה לגור בחוץ לארץ. אם זו הייתה היחידה שלא הזכירה במהלך הראיון את הגיוס העתידי של בניה.

נראה לי שאין האמביוולנטיות ההורית שפגשתי , מבטאת אינטגרציה כלשהי . התמונה שעולה מהראיונות היא של תחושת אכזבה שליוותה את הידיעה שהיילוד הנו בן , אכזבה הקשורה גם אם באופן לא- מודע למשימה הקשה המוטלת על ההורים לגדל בן תוך מודעות לכך שלכשיגדל חייו יעמדו בסכנה. ובמקביל לאכזבה עולה מתוך דבריהם המאמץ הרגשי הנדרש מהם על מנת להתגבר על האכזבה ולשמוח לקבל ולאהוב את הרך הנולד.

חרדת האובדן והאמהות

האמהות במחקר (גם הנשים **שהיו בהריון**) התייחסו באופן נרחב לגיוס העתידי של בניהן , מתמקדות בעיקר בבנים שבעטיים נבחרו לראיון . זאת למרות שיש להן גם ילדים בגילאים אחרים , למרות שלא ידעו כי נבחרו בעטיו של ילד מסוים ולמרות שנשאלו ש אלה כללית בדבר רגשות ומחשבות המלווים גידול ילדים . נראה שהמפגש האמהי , עם שלבי התפתחות הטומנים בחובם התרחקות הבן מהאם , העיר את בליל הרגשות הקיימים בהקשר להתרחקות שתתרחש בגיל שמונה עשרה כאשר הבן יתגייס לצבא , על משמעותה הרגשית ; מטען המורכב **מרצף רגשי , שחזר בכל הראיונות, חרדת אובדן , תחושות של חוסר אונים ורגשות אשם . רגשות שעלו כשזורים במהלך האמהות כולה, צובעים ומעצבים את דפוסי האימהות.**

במהלך הראיונות ללא קשר לגיל הבנים חזרו האמהות (גם הנשים שהיו בהריון) ובטאו את **חרדתן** לחיי בניהן בעת שירותם הצבאי. חרדה המלווה אותן למן ההריון לאורך שנות אמהותן לבנים . קשה היה לאמהות לבטא זאת במילים מפורשות . הייתה מעין ידיעה שבשתיקה שלא אומרים משפטים שמזכירים את צירוף המילים 'מוות' ו 'הבן שלי' במשפט אחד. את צירוף המילים המפחיד המהדהד בליבן החליפו שלל '**סימני קוד'** מוסכמים ושגורים כ: 'מה יקרה' 'שלא יקרה משהו', 'לאבד את הבן' 'הטיול האחרון', 'שמודיעים...' 'הוא הולך להיות קרבי ...', 'אני לא אשן בלילה ...' 'אני אמות ...' ועוד. כאילו אם יאמרו את המשפט המפורש יגרמו למותו של הבן .

בדבריהן של האמהות חזרו אמירות המבטאות תחושה של **חוסר אונים** לנוכח עובדת הגיוס העתידית של בניהן לצבא . מעניין שלא נמצאה עלייה הדרגתית במידת האינטנסיביות של תחושת חוסר האונים , בהתאם לגיל הבן . כולן חוו את חוסר האונים כמו את חרדת האבדן , באינטנסיביות גבוהה. **חוסר אונים היתרגם לתחושה של חוסר שליטה** בסכנה המרחפת מעל ראשי הבנים כאשר יגויסו לצבא , כשהן , האמהות , נמצאות במצב של חוסר יכולת להגן עליהם ולהצילם . השנים העוברות ועמם התבגרות הבנים המחישה לאמהות את התקרבות הסכנה .

השלבים החדשים של עצמאות בחיי הבן נתפסו על ידי האמהות כמזכירים את הגיוס המתקרב , ויחד עמו הוחרפו חרדות האבדן , תחושת חוסר אונים ורגשות האשם . רגשות אשם נמצאו כאחד הצירים המרכזיים שהשפיעו על הדפוסים הרגשיים וההתנהגותיים האמהיים . ניתן לעמוד על היקף

קיומם והיותם רגשות משמעותיים וממעצבי דפוסי האמהות , מתוך דפוסי ההתנהגות המגנים והמפצים המאפיינים את העשייה האמהית שהתבטאו בין היתר בה גנת יתר על הבנים תוך ניסיון לבנות עבורם עולם משולל כאב ותסכול , שכל שיפגשו יהיה נעים וטוב שאושר והנאה הם הערכים המרכזיים בו.

לבירינט הקונפליקט האמהי הבלתי פתיר

זוהו קיומו של קונפליקט בלתי ניתן לפיתרון המוטמע באמהות הישראלית לבנים . קונפליקט שנראה מרכזי להבנת התהליכים הרגשיים האמהיים . האמהות נמצאו במצב של no win situation . כאמהות - הן יכלו רק "להיכשל", אין להן דרך למלא בו זמנית את שתי המטלות האמהיות הבסיסיות ; לגדל את הבן בביטחון לחייו (Bowlby, 1988) ולאפשר לו לאמץ בהדרגה זהות גברית נפרדת מאימו (Mahler et al, 1975).

האמהות חשו שאם יעמדו במשימה האמהית ויגדלו את בניהן לעצמאות וגבריות בניהן יאמצו זהות ישראלית גברית- קרבית, יהיו כשירים לשירות קרבי , וחייהם יעמדו בסכנה . כך עמידה בהצלחה במשימה האמהית האוניברסאלית מהווה כשלון בתפקידן הבסיסי - לגדל את בניהן תוך הגנה על חייהם . מאידך, אם על מנת להימנע מגורל זה ישאירו את בניהן ביחסי תלות עמן , שוב נכשלו בתפקידן האמהי - לאפשר לבנים נפרדות הדרגתית ועיצוב אישיות עצמאית ובוגרת . הכרה בקיומו של הקונפליקט הבלתי פתיר המלווה את ההורות , שהשאיר את האמהות בתחושה שבניהן עומדים להיות חשופים לסכנת חיים ואין הן יכולות לעשות מאום , מסבירה את רצף הרגשות, שחשתי שוררים בחדר בבית ההורים שבניהם עמדו לפני גיוסם ; למין תחושת דאגה ועצב עמוקים ועד לתחושת אבל שלעיתים הזכירה 'ישיבת שבעה' . תחושה שהייתה כבדה יותר ככל שמדובר היה בהורים לבנים הקרובים יותר לגיוסם.

חרדת האובדן ודפוסי האמהות

כך מול איום על חיי הבנים , פיצלו האמהות את המציאות , וקיימו עבור הבנים עולם שיש בו הווה מוארך מוגן , נעים ומאושר עד לגיוס הבן . מאחר שהשמת גבולות לילדים נתפסה על ידי האמהות כהפרעה ליצירת אותו עולם נעים וטוב , פגשתי קושי לשים גבולות לבנים . כעס גם הוא רגש שהיו אמהות שצינו במפורש שהן מנסות למנוע מבניהן לחוות, כמו גם הימנעות מכל קונפליקט עם הבן . נראה שהאמהות זיהו באופן אינטואיטיבי את מרכיבי הזהות הגברית המורכבת משלושה צירים מרכזיים, הקשורים , ומחזקים זה את זה : שליטה, ריגוש וייחוד יות (ששון-לוי, 2000). כאילו תוך תיאום ודיבור מראש , נפרשה הערכות אמהית , משלב ההריון ועד לגיוס שמטרתה לחבל בתהליך ההתפתחותי של בניית הזהות הגברית בכיוון הקרבי וכך להרחיק את הבן מהסכנה העתידית לחייו, ובו זמנית באופן לא- מודע, להשאיר את 'הגבר הזה' שהן מגדלות קרוב אליהן . התכנית

נשמעה כתכנית עתידית מפי הנשים בהריון וכתכנית בפעולה מפי האמהות לבנים לפני כיתה א' ובר-
 המצווה. לפני גיוס הבנים עמדו האמהות בפני שוקת שבורה, כשתכניתן לא צלחה בידן ובניהן
 התעתדו להתגייס לחייל קרבי. בשלב זה היערכות האמהות הייתה על פי אותם קו וים מנחים, אך
 התבטאה בעשייה שונה תוך התאמה להיותן אמהות לחיילים.

מתוך דברי האמהות הצטיירה תמונה חוזרת ונשנית, מפתיעה במידת הדמיון בין האמהות, של
 אסטרטגיה חינוכית לעיתים מודעת ולעיתים סמויה גם מעיניהן, שמטרתה לגדל בן שלתיאור דמותו
 ניתן להשתמש בביטוי הרווח ב קרב בני הנוער 'לפלף' הנאמר בלעג על גבר בעל אפיונים רכים,
 אינטלקטואליים ונשיים. האמהות רצו לגדל בן שיהיה 'לפלף', ישרת שירות 'לפלפי' אך לא יסבול
 מהדימוי ה'לפלפי' אלא ירגיש וייחשב על ידי החברה כ'גבר'. זאת הן ניסו לעשות על ידי עיכוב
 תהליכי הפרידה של הבן מהאם, שליטה בתהליך הגדילה של הבן ובעיצוב אופיו עם כמה שפחות
 אפיונים קרביים-גבריים תוך עידוד החלק הנשי והתעלמות מהתפתחותו המינית.

ידיעת הגיוס העתידי מתערבת בתהליכים הליבידינאליים של ההתפתחות ביחסי האם והבן

הידיעה שעובדת הגיוס העתידי, מתערבת בתהליך הרגשי האמהי ב אופן כה משמעותי מתחילתו,
 מעלה מחשבות לגבי ההשלכות שיש לכך על התהליכים האמהיים הרגשיים **הלא-מודעים** וכתוצאה
 מכך על היחסים שהאם יוצרת עם הבן. על הארוטיות המלווה את תהליך היניקה, כתבה Melanie
 Klein (1937): " התחושות החושניות קיימות ביחס התינוק היונק לאמו, ובאות לידי ביטוי
 בתחושות הפה המענגות הכרוכות בתהליך היניקה ". בתהליך התפתחות רגיל מתמודדת האם עם
 תחושות אלה. **מתוך מחקר זה עולה האפשרות כי התנאים הישראליים מתערבים גם באספקט זה
 של התהליכים הנפשיים אצל אמהות לבנים.**

חרדת האובדן והאבהות

במחקר זה נמצא **שהאבות מדברים הרבה פחות מהאמהות**, או לחילופין **האבות שותקים הרבה
 יותר מהאמהות**. למרות שבכל הראיונות הופיע נושא הגיוס של הבנים כנושא מרכזי המעסיק את
 ההורים, ולמרות ואולי בגלל שהאבות שרואיינו שירתו בחילות קרביים בתקופה של מלחמות, רוב
 האבות כמעט ולא דיברו על שירותם הצבאי בסדר או במילואים מיוזמתם, ויש שלא דיברו עליו
 כלל. יותר מכך, התברר שגם עם בניהם לא שוחחו האבות בנושא. עובדה זו מעניינת במיוחד לאור
 הידיעה שהשירות הצבאי מהווה אחד האירועים המשמעותיים בחייו של הגבר הישראלי ובעיצוב
 דמותו הגברית.

כאשר האבות דיברו על שירותם הצבאי רובם (למעט שניים) עשו זאת בקיצור ובאופן לאקוני. הם
 דיברו במשפטים קצרים, עונים רק בתגובה לשאלותיי. למרות שמדובר בניסיון חיים משמעותי

ובדרך כלל לא קל לגביהם, אצל כולם בלטה חוסר אפקטיביות, כשטון דיבורם ענייני וקר כאילו מדובר באירועים שוליים וחסרי כל חשיבות.

קונפליקט

השתיקה ביטאה קונפליקט שהורגש כמעט בכל התבטאויותיהם של האבות: בין חווייתם **הצבאית האישית החיובית**, חוויה של סיפוק, תרומה לחברה, הזדהות אידיאולוגית עם מטרות השירות הצבאי וערכים של תרומה למדינה מחד ו **תחושת הפחד** שחוו בעת השירות הצבאי ו **שקיים בהם כאבות** לגבי בניהם מאידך.

השתיקה ביטאה את **הידיעה האבהית כי כאשר יגיע רגע הגיוס גם להם יהיה קשה** אך כאבות אם יתנו ביטוי לרגשות אלו יקשו ואפילו יזיקו לבניהם ולנשותיהם. כמו כן הסיפורים מתקופת השירות כרוכים בהתמודדות עם **זיכרונות קשים**. אותם אבות שבעת מלחמה נאלצו להרוג סיפרו **שקשה להם להטמיע עשייה זאת כחלק מאשיותם כבני אדם**, וקשה להם פי שתיים להציג חלק זה בפני בניהם.

תחושת חוסר אונים הובעה כעומדת ברקע השתיקה: אבות לא ראו טעם לספר מניסיונם, מתוך המחשבה שאינם יודעים **אם בכלל אפשר להכין** מישהו לחוויות כל כך קשות כמו שהם חוו. חוסר אונים נחוה גם בגלל ההבנה שתהליך הסוציאליזציה שעברו, ותהליך הבנייה והעיצוב האישיותיים בסביבה שמעלה על נס ערכים של: 'פייטריות', קצונה ושירות קרבי ביחידות מובחרות, שגרמו לאבות לשרת שירות קרבי יעברו לבנים. נראה שבשתיקתם **ניסו האבות לא לשתף פעולה באופן אקטיבי** עם תהליך זה **על ידי שתיקת הערכים שספגו מהבית ומהחברה**. שתיקה ביטאה גם **תחושת אשמה על שאינם יכולים לעשות את תפקידם כאבות ולהגן על הבנים** ולכן לשרת במקומם ולא ההיפך. יש שהושתקו על ידי הבנים, כי בגלל שירותם הצבאי ביחידה מובחרת, **הם איבדו בעיני הבנים, הנשים ובעיני עצמם, את הזכות האבהית לכוון את הבן לשירות שאינו קרבי כדי להגן על חייו של הבן**.

גם האבות שנפצעו במהלך המלחמה שתקו את שעבר עליהם במהלך הפציעה. כאילו **יש מקום רק לאופן ההתגברות על הפציעה, לא לרגשות ככאב, פחד וכד'**. השתקת האבות רגשות אלו הקלה על הנשים להתעלם מ כאבם, ולהטיל עליהם את האחריות לחיי הבנים במידה והללו ילכו בעקבות אבותיהם ישרתו בחייל קרבי וייפגעו. יכול להיות שמול מציאות שכזאת, שתיקת רגשות היא הדרך היחידה האפשרית לאבות.

התבוננות מקרוב והקשבה האם קיימת הבעה של חרדת אובדן אבהית וכיצד האבות מתמודדים עמה, מגלה כי אכן גם האבות חרדים לחיי בניהם בעת שירותם הצבאי, אך קשה להם מאוד לתת לחרדה זו מקום בתוכם ובהתאמה לתת לה ביטוי.

אבות ניסו לנטרל את המטען הרגשי המלווה את חרדתם לחיי הבנים במגוון הגנות . הם תפסו את תפקידם בהשראת ביטחון על ילדיהם . ביטוי רגשות נתפס כעלול להפריע לתפקוד בעת קרב והוטמע **כחלק מהאופי הגברי** . תפיסה העולה בקנה אחד עם הדימוי הגברי המוכר בחברה המערבית ואשר בחברה הישראלית מתחבר לדמוי של הגבריות האידיאלית הקרבית , המושפעת מהקודים הצבאיים (ששון-לוי, 2000) של שליטה וההתגברות על רגש ות. בהתאמה הבעת רגשות נתפסה **כעלולה להזיק לבנים** ("שיראה את אבא שלו מזיל דמעה ? זה לא מסתדר לי ... זה יפגע לו בביטחון העצמי"). גישה המאפיינת את כל הגברים במחקר . במקומות רבים שימוש במנגנון הגנה אחד לא הספיק להקחות את החרדה, ואז השתמשו האבות **בריבוי מנגנוני הגנה**.

ההבנה הפסיכואנליטית מעלה למודעות קיומה של משאלה לא- מודעת אצל האב למות הבן (1919 Freud). משאלה שבאה לידי ביטוי במיתוסים הרבים מתוך המיתולוגיה היוונית , בסיפור עקידת יצחק ובדבריהם של הורים שכולים המובאים במחקר , ומאפשרת לשער שרגשות האשם מעירים או נובעים גם מתחושות לא מודעות אלו, וגם כנגדם נדרשים מנגנוני ההגנה הרבים . ממחקר זה עולה שקשה המטען הנפשי עמו מתמודד האב הישראלי גם ללא המטען הקמאי . אך אם נשמור בראשנו את האפשרות שהתמונה הנפשית האבהית כוללת גם התמודדות עם ההבנה הפסיכואנליטית שפורטה לעיל, נבין שהעומס הנפשי אותו נושאים האבות הישראלים עוד יותר כבד ומסובך מאשר נגלה לעין גם אחרי חשיפת הרבדים הלא- מודעים להם ניתן היה למצוא סימוכין בדברי ו/או התנהגות האבות בראיונות.

לבירינט הקונפליקט האבהי הבלתי פתיר

תפקידם הבסיסי של האבות כפי שראינו בחלק התיאורטי , הוא הגנה על המשפחה מהעולם החיצוני תוך שמירה על ביטחונם במהלך התפתחות התינוק , ובהדרגה להיות מביאי המציאות החיצונית אל תוך הבית , אל תוך היחסים המוגנים של האם והילד (Trowell and Etchegoyen, 2002). כאשר בבנים מדובר, תפקידם של האבות לעזור לבנים לעצב את זהותם הגברית הנפרדת בי ן היתר על ידי היותם דמות לחיקוי והזדהות.

גם האבות במחקר זה מצאו את עצמם בקונפליקט חסר פתרון No win situation : על מנת לקחת חלק בשמירה על משפחתם , לאור האיום המתמשך על מדינת ישראל מצד גורמים עוינים לה , כשברקע קיימת היסטוריה של רדיפות ומוות של העם היהודי (כפי שפורט בפרק הראשון - פרק המיתוסים), האבות מזדהים ומאמצים תפיסות אידיאולוגיות , וערכיות המצדדות בהתגייסות לצבא על מנת להגן על המדינה ועל ידי כך להגן על משפחתם . אך אותן תפיסות מחייבות את התגייסות בניהם בגיל שמונה עשרה לצבא ואת שירותם הקרבי , וכך באחת הופכות למ סכנות ולא למגינות. מן הצד השני , אם על מנת להגן על בניהם ינטשו את הערכים הללו של חובה לשרת בצבא

ולהגן על המדינה, ובעת הצורך אף למות לשם מטרה זו, ויאמצו גישות אידיאולוגיות המצדדות בהשתמטות מגיוס לצבא, יצטרכו להתמודד עם השאלה: "מי יילחם, מי יגן על משפחתי?" ואז שוב ימצאו את עצמם משאירים את משפחתם ללא הגנה, מעמידים את משפחתם ובתוכם את בניהם בסכנת חיים. גם מבחינת תפקידם ההתפתחותי מול הבנים בהסתמך על ההבנה של הקונפליקט האדיפאלי, הם שאת שלבי עיצובם כגברים עברו דרך פעילויות צבאיות מסוכנות, כשהמודל הגברי העומד מול עיניהם הוא המודל הגברי – הקרבי, אינם יכולים להביא בפני הבנים את עצמם כדוגמא ומודל להזדהות. אילו יפגישו את הבנים עם חלקים גבריים אלו שוב ימצאו מקרבים את הבנים אל מותם.

מצטרפת לקונפליקט זה ההבנה שבנוסף לכך, המצב בו האבות מעצם היותם גברים ישראלים נושאים באחריות לגיוס בניהם ולכן לסיכון חייהם, מעורר מרבצה דינאמיקה רגשית לא מודעת שנחווית כמשאלה למות הבן, דינאמיקה שלולא הצורך להתמודדות עם הקונפליקט הייתה שוכנת עמוק ברבדים הלא-מודעים של הנפש.

קל להבין, כי בהיותם לכודים בכוחות קונפליקטואליים הנוגעים בבסיס הרגשי שלהם כאבות, הם חווים רגשות קשים. מלכוד כל כך קשה שדרך ההתמודדות הטבעית עמו היא על ידי דפוס הימנעות, המתבטא בין היתר בשתיקה, בגמגומים ובהבעות הרגשיות 'החתוכות'.

היחסים הזוגיים

הממצא העיקרי והחשוב בנושא היחסים הזוגיים במחקר, הנו **קיומו של דפוס יחסים קונפליקטואלי הורי - זוגי סביב נושא הגיוס העתידי של הבנים לצבא**. כשהאמהות מאשימות את האבות באחריות עתידית במידה ו"יקרה לבן משהו" בעת שירותו הצבאי. קונפליקט המעמיס מטען רגשי בצורת מתח ועוינות מהמישור ההורי אל המישור הזוגי. משמעות הקונפליקט הזוגי מורכבת; על ידי הנצחתו, שומרים בני הזוג על דפוס של שיתוף פעולה זוגי המאפשר להם לפתור את הקונפליקט שכל אחד בנפרד לא יכול לפתור, המובנה בתפקידם כאמהות וכאבות לבנים במדינת ישראל.

זוגות שבסיס יחסיהם הזוגיים איתן, יכלו להכיל את הקונפליקט ולשמור על איזון במערכת יחסיהם הכללית. אצל זוגות שמערכת יחסיהם הזוגית רווית קונפליקטים חסרי פתרון, העמיס הקונפליקט בנושא הגיוס העתידי של הבן אנרגיה טעונת מתחים מהמערכת ההורית אל ועל המערכת הזוגית, והיווה מוצא להתנגחות ולשחרור המטען הרגשי המתוח ממילא. הקונפליקט הזוגי הנו המוצא של ההורים מהקונפליקטים הבלתי ניתנים לפתרון בהם הם מצויים. כשהאשמה משחקת תפקיד מרכזי.

משמעות הקונפליקט הזוגי מורכבת ; על ידי הנצחתו , שומרים בני הזוג על דפוס של שיתוף פעולה זוגי המאפשר להם לפתור את הקונפליקט המובנה בתפקידם כאמהות וכאבות לבנים במדינת ישראל.

מאחר והאבות והאמהות לא יכולים למלא את תפקידיהם הבסיסיים כהורים , הם משתפים פעולה על ידי **פיצול הקונפליקט הפנימי והפיכתו לקונפליקט בין- אישי**. וכך משחררים האחד את השני להתמודד רק עם חצי מהקונפליקט . בעצם ההכרה שהם נותנים זה לעמדה המורכבת של השני , הם מאפשרים את קיומם של המסרים הסותרים , הנדרשים כולם לתפקוד הורי מלא לבן . כך הבן מקבל מהיחידה ההורית את כל המסרים שהוא נזקק להם לשם התבגרותו , מסרים שכל אחד מההורים בנפרד לא יכול היה לספק.

על מנת להמחיש את האופן בו נראה שההורים התמודדו עם המצב אשתמש **במטאפורה** הבאה : נדמיין **קערה** שקיימת בין המרחב הקיים בין ההורים , אל תוכו שפכו האבות והאמהות את **מכלול המטלות והרגשות ההוריים** . **האמהות** 'שפכו אל תוך הקערה ' את **הצורך להגן** על הבן , **להביע את רגשות החרדה** לחייו , את תחושות **חוסר האונים** המתעוררות כתוצאה מחוסר היכולת למנוע את גיוסו ואת **רגשות האשם** על שאינן יכולות להגן עליו , על שהן משתפות פעולה בגידולו לאור ערכים שבסופו של דבר יגרמו לגיוסו כגבר ישראלי קרבי ועל המשיכה בעלת הגוון הליבידנאלי שהן חוו באופן לא- מודע כמשיכה אסורה אל אותה דמות גברית ישראלית שבראשן הן מדמינות כבן בנוסף לכך , הן הטילו ל'קערה' את **מטלת גידול הבנים תוך כדי שחרורם** ההדרגתי מהקשר הקרוב אל האם , ומתן האפשרות לבן לאמץ זהות גברית ישראלית נפרדת .

האבות 'שפכו אל תוך הקערה ' , את **תפקידם להגן על חיי הבנים** , את **חרדת האובדן** וחוסר האונים הממלאים גם אותם ועמם את האשמה הקשה מנשוא על שבעצם מהותם , בעצם היותם מי שהם- גברים ישראליים , הם גורמים לסיכון חיי בניהם . **אשמה** שמקבלת עוצמה גם מהרובד הלא- מודע של המשאלה האבהית למות הבן , הקיימת כחלק מהדינאמיקה ההתפתחותית לא מודעת . לאחר שכל המטלות ההוריות נזרקו אל מקום אחד , תוך שיתוף פעולה לא- מודע ביניהם , 'חילקו' ההורים מחדש את המטלות , באופן שאותן מטלות העומדות בקונפליקט זו עם זו , יחולקו ביניהם כבני זוג , ולא ידורו יותר בכפיפה אחת אצל אותו הורה , מונעות ממנו למלא את תפקידו .

מתוך הקונפליקט האימהי , שמירת הבן קרוב אליהן **מול** הצורך לשחררו לאימוץ זהות גברית קרבית ישראלית . **לקחו האמהות על עצמן רק את התפקיד לשמור כל חיי הבנים על ידי שמירת את הבנים קרוב אליהן** , כשבמקביל הן עושות כל שלאל ידן , דרך דפוסי אמהותן , **להלחם בתהליך אימוץ הזהות הגברית הקרבית על ידי הבן** . יחד עם מטלה זו , לקחו האמהות על עצמן את התפקיד **להכיל ולהביע את הרגשות** . הן השופר של **חרדת האבדן וקול חוסר האונים** . **בשתיקתם מאפשרים האבות לאמהות** להשליט את דפוסי אמהותן המגינה המתנגדת להתפתחות הבן לגבר קרבי , וכך

מוצאים מוצא לאותן התחושות ממש הממלאות גם אותם. בקול ענות חלושה, ניסו האבות מדי פעם להתנגד לאמהות וכך לאפשר קיום (גם עבור האמהות) לקול המאפשר לבן מסלול פתוח לאימוץ הזהות הגברית. אך **התפקיד המרכזי של האבות הוא להכיל את רגשות האשם**. אותם רגשות שהאמהות לא יכלו לקחת על עצמן את הכלתם והבעתם.

בנושא רגשות האשם, העשייה הזוגית מורכבת יותר. כאמור, מטרת שיתוף הפעולה הלא-מודע בין ההורים, הוא לפטור את עצמם מהכלת קונפליקט חסר פתרון. ולכן, אילו האבות היו מכילים את רגשות האשם בעצמם, לא היו חווים הקלה.

בנושא זה מתרחש שיתוף פעולה נוסף על 'חלוקה פשוטה' של המטלות ההוריות, בין האבות והאמהות; **על מנת לשחרר את האבות מהנטל הנפשי לשאת את רגשות האשם כקונפליקט פנימי, לקחו האמהות על עצמן את התפקיד להאשים את האבות**, ורק אז יכלו האבות לקבל על עצמם אחריות לאשמה זאת. וכך, באחת, פטרו עצמן האמהות מהאשמה והיו פנויות באופן מלא לתפקידן (המגן, השומר, והנותן קול לחרדות האובדן ולחוסר האונים). **כאשר ההאשמה באה מכיוון**

האמהות, הקונפליקט הופך לחיצוני. האבות נפטרו מהצורך להכיל בתוכם את הקונפליקט; גם מאשימים את עצמם וגם מכילים את האשמה וכך למרות שעדיין תפקיד לא קל הוא להיות אשם במות בן, התפקיד הופך ליותר קל, כאשר על ידי מילוי אתה מאפשר לאשתך למלא את התפקיד השומר הדואג והמבטא את החרדה. כמו כן, הוצאת הקונפליקט למישור הבין אישי, אפשר לאבות להתנצח מדי פעם עם האמהות, וכך להתנגד לתחושות האשמה, לחוות הקלה במטען הרגשי שנשיאתו מטילה ולייצג את הצורך לאפשר לבן להתבגר ולגבש זהות גברית נפרדת.

כך, על ידי שיתוף פעולה זוגי לא-מודע, מתוחכם מצאו הזוגות פתרון לחוסר יכולתם למלא את תפקידיהם, בהיותם לכודים בקונפליקט 'האמהי והאבהי' ולאפשר לבן לקבל מהם כזוג את מגוון הפונקציות ההוריות הנדרשות לו על מנת לגדול ולהפוך לגבר.

במקביל לאופטימיות הממלאת אותי מול ההבנה שההורים מוצאים ביחד כזוג פתרון לקונפליקט ה, קיימת בו זמנית ההבנה שבכך שהאם לקחה על עצמה את התפקיד השומר את הבן קרוב אליה, ולא מאפשרת לו לאמץ זהות גברית נפרדת, היא ממלאת אחר צרכיה לא להיפרד ממנו כגבר האידיאלי על כל המשמעויות ההתפתחותיות הרגשיות הגלומות בהבנה זו.

וכי קיבעו זה ביחסי הזוג לא מאפשר להם לגבש זהות אינטגרטיבית, מנציח מתח ביחסייהם, ולא מאפשר להם להיעזר ולהיתמך האחד בשני.

הגישות הפסיכואנליטיות כולן ובמיוחד כפי שהתפתחו בגישות של יחסי אובייקט, רואות את היחסים הראשוניים המתקיימים בין התינוק לעולם בו הוא גדל פיזית ונפשית כבסיס לתפיסה פנימית שלמה של עצמו, של בני אדם אחרים, ושל העולם בו הוא חי. יחסים מוקדמים אלו מתרחבים בהמשך חייו. הם מתחילים את תחושות ההתרגשות האינסטינקטואליות שלו, מתח,

סיפוק, תחושות הנאה מכל סוג שהיא, כמו גם תסכול בלתי נמנע וסבל. הוא מתחיל לחוות תחושות עמוקות ביותר של אהבה, אמון, כמו גם שנאה, קנאה, פחד וחשד. כמובן שגם לניסיון חייו המאוחר יותר של האדם יש השפעה על אישיותו, אך חוויות שנותיו הראשונות, קובעות, יחד עם מרכיבים תורשתיים, איזה סוג מבוגר הוא יהיה, את סוג אמונותיו לגבי עצמו ואחרים, את סוג היחסים האישיים שיהיה מסוגל לבנות והמידה בה יוכל למלא את יכולותיו הביולוגיות התורשתיות והפוטנציאל הפסיכולוגי, שבמילויים תלויה במידה רבה, תחושת הסיפוק והערך העצמי של חייו (Tompson in Pincus, 1960). כפי שעלה במהלך העבודה כולה, מגוון הגישות המדגישות את חשיבותם של יחסי האובייקט בהתפתחות הנפשית, מציינות את חשיבות תהליך הפרידה והנפרדות של הבן מהאם כמאפשר גיבוש זהות גברית בוגרת, בין אם תוך שמירת תלות מסוימת יחד עם העצמאות והזהות הנבנית, תוך פיתוח מיומנויות רגשיות המאפשרות אופנות חוויה מעשית יחד עם אופנות חוויה הווייתית (Erllich, 1998 1990), הבנות אלו מעלות שאלות נוקבות באשר להשפעה שיש למסרים רגשיים המונעים מהבן באופן עקבי במהלך חייו עד לגיוס, להתרחק מהאם, המונעים ממנו מצבי תסכול בהם יכול היה להתנסות ביכולותיו, לחוות את עצמו כנפרד מאימו, לא לבוא במגע עם התהליכים שאביו עבר בדרכו ההתפתחותית לגבריות, כמו גם לגדול בצל פחד לחייו המלווה את הוריו, פחד שבוודאי באופן לא- מודע מהווה חלק מהרקע הרגשי בו הוא גדל. מסרים השזורים בדפוסי ההורות למן השלבים הראשונים של חייו. ומה השפעה של היות מסרים אלו לא- מודעים ובתור שכאלה לא נגישים לדיון, לתגובה או לטיפול.

מחקר זה מניח את הבסיס להמשך מחקר בנושא ויישום המסקנות בתחומי החיים הרלוונטיים.

רשימת מקורות

- Bowlby, J. (1988). *A Secure Base. Clinical Applications of Attachment Theory*. London: Tavistock/Routledge Publication. 11-19.
- Erllich, H. S.
- (1998). "On Loneliness, Narcissism, and Intimacy". *The American Journal of Psychoanalysis*, 58, 2. 135-162.
 - (1990). "Boundaries, Limitations, and the Wish for Fusion in the Treatment of Adolescents." *Psychoanalytic Study of the Child* 45, 195-213.
- Klein, M.
- (1937). "A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States". In: Love, Guilt & Reparation and Other Works 1921-1945. London: Virago Press, 1988. 262-289.

- Kraemer S. (1996), "Betwixt the Dark and the Daylight" of Maternal Subjectivity: Meditations on the Threshold. *Psychoanalytic Dialogues*, 6 (6): 765-791.
- Lieblich, A.
- (1988). Narrative Research Reading, Analysis and Interpretation Thousand Oaks ,CA:Sage Publication, Inc. 1-20
 - (1989). Transition to Adulthood during Military Service, The Israeli Case Albany:..State University of New York Press. 181-195.
- Mahler, M., Pine, F., Bergman, A. (1975). The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation. London: Hutchinson; New York: Basic Books.
- Parker, R. (1996). Torn In Two. London: Virago.
- Parsons, T., White, W. (1964). "The Link Between Character and Society." In: Parsons. T. Social Structure and Personality. New York: Free Press.
- Pincus, L. (Ed.) (1960). Marriage: Studies in Emotional Conflict and Growth. Published by Institute of Marital Studies; The Tavistock Institute of Human Relations. (First Published 1960, reprinted 1984.
- Trowell, J., Etchegoyen, H. (2002). The Importance of Fathers. A Psychoanalytic Re-evaluation. The New Library of Psychoanalysis. 45-66.
- פריד, ז. (1919). פְּשֵׁר הַחִלּוּמֹת : " הפסיכולוגיה של תהליכי החלום : מילוי המשאלה. " תל-אביב : הוצאת יבנה . 1963 : 518-520
- פלגי-הקר, ע. (2003). " האם כסובייקט : (אי)מהותה בפסיכואנליזה , בפילוסופיה ובפמיניזם. " חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. הוגש לסינט אוניברסיטת חיפה.